

UDK 81'366
81'366'367.625
81'366'367.25
81'367.7:81'366.54
Izvorni znanstveni rad

Primljen 23. svibnja 2011., prihvaćen za tisak 6. lipnja 2011.

Maja Šmolc
KONDICIONAL II. U HRVATSKOM
KNJIŽEVNOM JEZIKU

Uvod

Ovaj rad bavit će se pitanjem kondicionala II. u suvremenom hrvatskom jeziku. Cilj je rada istražiti i dokazati još uvijek prisutnu uporabu navedenog glagolskog načina koji se, naročito u novijoj literaturi i medijima, često pogrešno zamjenjuje kondicionalom I. Oba kondicionala nazivaju se još i pogodbenim načinima jer znače pogodbu, a njihovo je razlikovanje otud što kondicional I. izriče mogućnost izvršenja radnje s gledišta sadašnjosti, odnosno neposredne budućnosti (zato se naziva još i kondicional sadašnji), dok se kondicional II. ili prošli može upotrijebiti isključivo za objašnjenje mogućnosti izvršenja radnje u prošlosti, odnosno za izricanje prošle radnje čije je ispunjenje bilo nemoguće zbog posljedica neke druge prošle radnje. Dakle, prvi dio rada bavit će se teorijskim objašnjenjem kondicionala II., odnosno njegovom definicijom i tvorbom, dok će drugi dio rada biti usmjeren prema opisu primjera kondicionala II. iz Hrvatskog jezičnog korpusa, točnije iz djela novije književnosti (20. i 21. stoljeće).

Suvremene gramatike o kondicionalu II.

Tvorba kondicionala II.

Suvremene gramatike većinom na isti ili sličan način prikazuju tvorbu kondicionala II.

Tako gramatika Glasovi i oblici hrvatskog književnog jezika jedina od svih pregledanih gramatika navodi samo tvorbu kondicionala II., dok značenje i upotrebu ne spominje (Babić i dr., 2007). Taj se složeni glagolski način tvori od kondicionala glagola *biti* i glagolskog pridjeva radnog svih (svršenih i nesvršenih) glagola, odnosno pridjeva radnoga glagola koji se

spreže (Barić i dr., 2005). Navedeni prvi dio kondicionala II., kondicional glagola biti, ostale gramatike navode i kao kondicional prvi ili sadašnji, koji se tvori od nenaglašenog oblika aorista pomoćnog glagola *biti* i pridjeva radnoga glagola koji se spreže:

Jednina:

1. os. napravio bih / napravila bih / napravilo bih
2. os. napravio bi / napravila bi / napravilo bi
3. os. napravio bi / napravila bi / napravilo bi

Množina:

1. os. napravili bismo / napravile bismo / napravila bismo
2. os. napravili biste / napravile biste / napravila biste
3. os. napravili bi / napravile bi / napravila bi

Kondicional II. u gramatikama se naziva još i kondicional prošli. Njegova tvorba bit će prikazana na sljedećem primjeru:

Jednina:

1. os. bio bih napravio / bila bih napravila / bilo bih napravilo
2. os. bio bi napravio / bila bi napravila / bilo bi napravilo
3. os. bio bi napravio / bila bi napravila / bilo bi napravilo

Množina:

1. os. bili bismo napravili / bile bismo napravile/ bila bismo napravila
2. os. bili biste napravili/ bile biste napravile / bila biste napravila
3. os. bili bi napravili / bile bi napravile / bila bi napravila

Kondicional u razgovornom jeziku

Gotovo sve gramatike savjetuju pravilnu upotrebu kondicionala, jer često se u razgovornom jeziku upotrebljava kondicional s nepravilnim likom pomoćnog glagola: „U svim se osobama nepravilno upotrebljava *bi*, umjesto pravilnih oblika“ (Ham, 2007: 90). Umjesto *ja bi rekao, mi bi rekli* pravilno je *ja bih rekao, mi bismo rekli*. „Takve pogreške mogu često učiniti rečenicu dvoznačnom ili troznačnom“ (Babić i dr., 2007: 553). Također, savjetuje se i pravilna upotreba glagolskog pridjeva radnog kada se upotrebljava plural iz poštovanja. Umjesto: *Vi bi, gospođo, najbolje učinila*, pravilno je: *Vi biste, gospođo, najbolje učinili*.

Značenje i upotreba kondicionala II.

Kada definiraju značenje kondicionala II., gramatike ga uvijek stavljaju u isti kontekst s kondicionalom I. jer se, kako navode Silić i Pranjković, „...kondicionalom II. izražava uvjet ostvarenja glagolske radnje koji prethodi mogućnosti ostvarenja glagolske radnje izražene kondicionalom I. Taj se uvjet ostvaruje u prošlosti“ (Silić, Pranjković, 2005: 939), ili jednostavnije rečeno: „Kondicional I. i kondicional II. izriču isti odnos prema radnji, ali kondicional II. izriče uvjet (pogodbu), želju ili mogućnost koja se dogodila prije neke druge moguće radnje, u prošlosti“ (Ham, 2007: 90). Nešto drugačiju definiciju kondicionala II. daje Gramatika hrvatskoga jezika. Prema Težaku i Babiću kondicional II. izriče:

1. Radnju koja se mogla izvršiti u prošlosti: „Dioba bi nas bila osiromašila.“
2. Želju koja je postojala u prošlosti da se izvrši neka radnja: „Ja bih bio radije ostao ovdje.“ (Težak, Babić, 2007: 310)

Definicije gramatika koje su u navođenju prethodile posljednjoj razlikuju se u tome što kao jedno od značenja kondicionala II. navode i uvjet ostvarenja radnje u prošlosti. Ta razlika potvrđuje se i u danim primjerima pogodbenih rečenica, što u gramatici Težaka i Babića nije bio slučaj:

1. „Da si bio učio, naučio bi.“ (Silić, Pranjković, 2005: 93)
2. „Da si bio učio, imao bi izvrsne ocjene.“ (Ham, 2007: 90)

Kondicional II. u značenju relativne gotove sadašnjosti

Gramatike vežu značenje kondicionala II. uz relativnu gotovu sadašnjost. Katičić navodi kako je gotova sadašnjost, kad se izriče mogućnost glagolskog sadržaja, relativna i može se odnositi na svako vrijeme u kojem je glagolski sadržaj moguć (Katičić, 2002). Isto potvrđuju i autori Hrvatske gramatike, tvrdeći kako se u nekim slučajevima kondicionalom II. izriče relativna gotova sadašnjost koja se odnosi na prošlost, što se većinom vidi iz konteksta (Barić i dr., 2005: 417):

a) Takav ga odgovor zacijelo *ne bi bio zadovoljio*. Sada je bio siguran. Postoje i rečenice u kojima su istodobno izražene dvije relativne gotove sadašnjosti:

- b) Kako *bi se bila smirila* da *sam* joj je *donio*. (Barić i dr., 2005: 417)

Glagolski oblici sa značenjem kondicionala II.

Bitno je naglasiti kako kondicional I. ne izriče gotovu radnju i zahvaljujući tomu on se ne može u svim slučajevima zamijeniti kondicionalom II., osim kada se među dvama kondicionalima ne neutralizira oprjeka po gotovosti. Kada se ta neutralizacija dogodi, kondicional II. znači prošlu mogućnost glagolskog sadržaja, a ne više gotovu sadašnjost. U toj situaciji moguće je rečenicu u kojoj je glagolska radnja izražena kondicionalom II. zamijeniti rečenicom u kojoj je radnja izražena kondicionalom I. u značenju relativne sadašnjosti. To potvrđuju sljedeći primjeri:

1. To *ne bi bio mogao* da laže. (kondicional II.)
2. To *ne bi mogao* da laže. (kondicional I.) (Barić i dr., 2005: 417)

Navedene rečenice znače isto – mogućnost u prošlosti, samo što je u rečenici s kondicionalom II. ta prošlost jače izražena. Iako navedeni primjeri idu u prilog tvrdnji iz Praktične hrvatske gramatike da ulogu kondicionala II. može nositi i kondicional I. (Raguž, 1997: 206), primjeri iz Katičićeve Sintakse i Institutove Hrvatske gramatike pokazuju da je upotreba kondicionala II. nužna u određenim rečenicama, jer bi inače došlo do promjene značenja rečenice:

1. *Bio bi* nam *pucao* u leđa. (znači: Sad bismo bili mrtvi)
2. *Pucao bi* nam u leđa. (znači: Mogao bi / želio bi nam pucati u leđa) (Barić i dr., 2005: 417)
1. Od iznenadne *bi* radosti *bio* sada jamačno *skočio* s konja. (znači: trenutak kada je konjanik još na konju)
2. Od iznenadne *bi* radosti sada jamačno *skočio* s konja. (znači: trenutak kada je moguće da konjanik više ne bude na konju). (Katičić, 2002: 79)

I dok Raguž tvrdi da je kondicional II. u upotrebi rijedak te da ga obično zamjenjuje kondicional I., Silić i Pranjković (2005.) primjerom potvrđuju da ulogu kondicionala danas sve više zamjenjuje pluskvamperfekt ili češće, perfekt, i to u pogodbenim rečenicama s veznikom *da*:

1. Da *si bio učio*, naučio bi. (pluskvamperfekt)
2. Da *si učio*, naučio bi. (perfekt)

Kondicional II. u složenim rečenicama

Navedene rečenice zamjenjuju pogodbenu rečenicu s veznikom *kad* u kojoj je uvjet koji nije ostvaren u prošlosti izrečen kondicionalom II.: *Kad bi*

bio učio, naučio bi. Također, neki tvrde i da na mjestu veznika *kad* može biti i veznik *ako*, iako se pokazalo da su u većini gramatika pogodbene rečenice koje počinju veznikom *ako* ili *kad* većinom u kondicionalu I:

1. Ako *biste* mi to učinili, *bio bih* Vam uvelike zahvalan. (Težak, Babić, 2007: 310)
2. Jer kad *bi* ona imala gdje, *bilo bi* to zgodno rješenje. (Barić i dr., 2005: 509)
3. Zaista, nepravda *bi bila* velika kad *bi* ga takvog ulovili. (Barić i dr., 2005: 509)

Kondicional II. najčešće se u primjerima gramatika javlja u nestvarnim pogodbenim rečenicama s veznikom *da*:

1. Da nas je tko čuo, *bio bi pomislio* da lajemo. (Katičić, 2002: 78)
2. Da sam htjela, lako *bih se bila udala*. (Težak, Babić, 2007: 270)
3. Ja *bih bio došao* da sam znao. (Raguž, 1997: 206)

Osim u nestvarnim pogodbenim rečenicama, gdje znači pogodbu u prošlosti koja nije bila u skladu sa stvarnošću, kondicional II. upotrebljava se i u drugim složenim rečenicama, no češće je to u jednostavnim proširenim rečenicama, što potvrđuju i primjeri iz gramatika:

1. A tako *bi* rado bili prišli, obrnuli i opipkali sa svih deset prstiju i svukli svojim očima žuđeni predmet koji *bi* na koncu kupili ili tužno napustili. (Katičić, 2002: 78)
2. Ja *bih* radije bio ostao ovdje. (Težak, Babić, 2007: 310)
3. Spretan novinar *bio bi* napisao: „Zbog oskudice odjeće.“ (Katičić, 2002: 78)
4. *Bio bi* nam pucao u leđa. (Barić i dr., 2005: 417)

Kondicional II. kao trpni glagolski oblik

Nijedna gramatika, osim Gramatike hrvatskoga jezika Silića i Pranjkovića, ne navodi kondicional II. među glagolskim oblicima koji mogu biti trpni. Silić i Pranjković navode primjer za kondicional II. u trpnom obliku, a glasi: *bio bih bio pitan* (Silić, Pranjković, 2005: 93). U Školskoj gramatici navodi se kako je „...trpni oblik za kondicional I. i kondicional II. samo jedan: *bio bi čitan* jer se oblik **bio bi bio čitan* ne upotrebljava“ (Ham, 2007: 90), kao što se ni pluskvamperfekt ne upotrebljava u trpnom obliku. I autori gramatike Glasovi i oblici u hrvatskom književnom jeziku tvrde kako u građi koja je poslužila za pisanje gramatike nije pronađen nijedan primjer u kojem bi kondicional II. bio u trpnom obliku.

Kondicional II. u suvremenom hrvatskom književnom jeziku

Ako kondicional kao pogodbeni način prikazuje radnju kao moguću, pretpostavljenu ili poželjnu, kondicional II. jedan je od dvaju složenih oblika izricanja takve radnje, ali za razliku od prvog oblika (kondicionala I.), koji izražava kakve će posljedice imati izvršavanje te moguće, pretpostavljene ili poželjne radnje u budućnosti, kondicional II. kazuje kako bi prošlost bila drugačija da se poduzela neka radnja. Zato se najčešće on pronalazi u nes-tvarnim pogodbenim rečenicama s veznikom *da*, i to u glavnoj surečenici, dok u zavisnoj uvijek dolazi neko prošlo (svršeno) vrijeme (perfekt, aorist ili pluskvamperfekt). Neki od primjera rečenica s takvim ustrojstvom pronađeni su u Hrvatskom jezičnom korpusu, što pokazuje podudaranje opisa upotrebe kondicionala II. u gramatikama i stvarne upotrebe:

1. Pa, da sam znao, *bio bih vam rekao*, još u bolnici! (Pavao Pavličić: Pasijans, 2000: 48)¹
2. Pavle, Beatrice i Stanko pogledaše se začudeno i *bili bi zaviknuli* na nju, da im se nije činila tako ljupka i mladjana... (Ksaver Šandor Gjalski: Pod starim krovovima, 1929)
3. Bila bi progovorila da je ne preteče majka... (Slobodan Novak: Mirisi, zlato i tamjan, 1968: 70)
4. Da je ikada itko od povijesnika svratio pozornost na zgodu što će se sada zbiti, *bio bi je* – i to s punim pravom – *shvatio* kao predskazanje. (Nedjeljko Fabrio: Vježbanje života, 2004: 87)
5. Da toga nije bilo, uprava novčanog zavoda *bila bi se obratila* na samoga Branimira da stvar uredi. (Hrvoje Hitrec: Kolarovi, 2004: 17)

Svih pet rečenica izriče prošlu mogućnost vršenja glagolske radnje. Radnja glavne rečenice nije mogla biti ostvarena zbog posljedica radnje zavisne rečenice. Ta radnja izrečena u perfektu i aoristu onemogućila je upotrebu kondicionala I. u glavnim rečenicama. Relativna sadašnjost u kondicionalu II. gotova je jer se ne govori o samoj radnji, već o stanju što bi nastalo od nje. Ipak, kondicional II. ne mora uvijek doći u irealnim pogodbenim rečenicama. Mogućnost vršenja radnje u prošlosti može biti iskazana kao u sljedećim rečenicama, što navodi na zaključak kako u upotrebi, odnosno u suvremenom jeziku, kondicional II. ne znači samo uvjet ostvarenja radnje u prošlosti, odnosno uvjet zbog kojeg se nije mogla ostvariti neka druga prošla radnja:

¹ Primjeri rečenica s kondicionalom II. koji slijede preuzeti su iz Hrvatskog jezičnog korpusa: <http://riznica.ihj.hr/>

1. *Bio bi im rekao*: „Momci, pogledajte još jednom...“ (Mirko Božić: Neisplakani, 2008: 132)
2. Ne, smolenice nitko nije palio, pa *bio bi ih vidio* gdje gore, gdje se dime... (Nedjeljko Fabrio: Berenikina kosa, 1989: 37)
3. *Bio bih* je možda već tada *preradio*, ali me zavaralo to što je bila dobro primljena, pretiskivana, prevedena... (Ivo Frangeš, Viktor Žmegač: Hrvatska novela: interpretacije, 1998)
4. I radi te trice *bili bismo se posvadili* na mrtvo. (Janko Polić Kamov: Isušena kaljuža, 1957: 272)
5. A mene je stala obuzimati želja pisanja i napih se vode. *Bio bih ispjevao* pjesmu i izadoh. (Janko Polić Kamov: Isušena kaljuža, 1957: 173)

Prva i četvrta rečenica primjer su mogućnosti zamjene kondicionala drugog kondicionalom prvim, samo što je potrebno iz konteksta znati da je riječ o prošlom događaju, jer nema drugog glagola koji bi svojim gramatičkim vremenom na to ukazivao. U drugoj rečenici kondicional II. izriče pretpostavljenu situaciju u prošlosti: što bi se bilo dogodilo da se nešto prije toga dogodilo. Ta rečenica mogla bi se zamijeniti irealnom pogodbenom rečenicom, a zvučala bi ovako:

Da je smolenice netko palio, *bio bi ih vidio* gdje gore, gdje se dime...

U posljednjoj je rečenici kondicional II. u nešto drugačijoj ulozi nego inače. Tu kondicionalom II. nije izrečena mogućnost izvršenja radnje u prošlosti već se njime izriče uloga pripovjednoga vremena. Izrečena je radnja koja se dogodila neposredno prije neke druge prošle radnje, iskazane aoristom. Zato se u tom slučaju na mjestu kondicionala mogao naći i pluskvamperfekt bez promjene značenja rečenice, što se slaže s tvrdnjom Silića i Pranjkovića da se danas kondicional II. često zamjenjuje pluskvamperfektom:

Bio sam ispjevao pjesmu i izadoh.

Sljedeće rečenice primjer su kondicionala II. koji izriče želju koja je postojala u prošlosti da se izvrši neka radnja:

1. Radije *bi bila umrla* od njegove ruke, nego ostala s onim drugim. (Milan Begović: Giga Barićeva, 1940)
2. Tada su već bile počele dvadesete, godine kada se po američkim sveučilištima sasvim ozbiljno raspravljalo je li korektno prikazivati stare vesterne u kojima su Indijanci glupi, neki ekscentrici rado *bi bili cenzurirali* školska izdanja Shakespearea, a čulo se i da je Biblija prenasilna za djecu. (Vjesnik online, 2001)

3. *Bila bi se najradije vratila* taj čas, da joj nije bilo pomisli na dijete radi kojega je putovala ovamo... (Ivo Frangeš, Viktor Žmegač: Hrvatska novela: interpretacije, 1998: 124)

Osim za izricanje želje i mogućnosti za izvršenje neke radnje u prošlosti, kondicional II. ponekad može izražavati događaj koji se u prošlosti ponavljao, poput iterativnog kondicionala. Takve primjere upotrebe kondicionala II. gramatike ne navode. Sljedeći primjer prikazat će takvo značenje (i sam je glagol u kondicionalu II. - gledati - nesvršen, odnosno označuje radnju koja se u prošlosti odvijala u dužem razdoblju):

1. Samo sam je gledao, i *bio bih je gledao* igrajući se s njenim očima... (Janko Polić Kamov: Isušena kaljuža, 1957: 322)

Također, kondicionalom se, iako vrlo rijetko, izražava neizvjesnost pri postavljanju pitanja. Iako sljedeće rečenice nisu upitne, zanijekanim pitanjem izražava se neizvjesnost, nedoumica, upitnost izvršenja radnje u prošlosti, i to irealnom pogodbenom rečenicom, pri čemu nestvarnost pogodbe nije toliko strogo izražena. Navedeno se značenje kondicionala (pitanje za izricanje neizvjesnosti) u suvremenim gramatikama ne navodi kao značenje kondicionala II:

1. Da ga je barunica po svom običaju karala, Bog zna, *ne bi li bio* odmah *prihvatio* Lucićevu ponudu. (Ksaver Šandor Gjalski, U noći: Svagdašnja povijest iz hrvatskog života, 1913)
2. I Bog zna, *ne bi li bila ostala* pod okriljem blagopokojne rimske olimpljanke Veste, da se nije za nju zauzela neka stara njena tetasusjeda Cintekova. (Ksaver Šandor Gjalski, Pod starim krovovima: Zapisi i ulomci iz plemenitaškog svijeta, 1929)

Razlikovnost prema srpskom književnom jeziku

Iako se iz navedenih primjera vidi da upotreba kondicionala II. u stvarnom jeziku prelazi okvire u kojima suvremene gramatike definiraju tu upotrebu, kao i njegova značenja, može se zaključiti kako je u hrvatskom književnom jeziku kondicional II. još uvijek prisutan i nezamjenjiv. U srpskom je jeziku situacija sasvim drugačija. Ondje je u upotrebi jedino kondicional I., koji se naziva potencijal. Sintaksa suvremenoga srpskog jezika definira kondicional II. kao „složeni oblik kondicionala koji se pojavljuje kada se izriče modalna prošla radnja, a izriče se aoristom, glagolskim pridjevom pomoćnog glagola (*bih bio*) i radnim pridjevom odgovarajućeg glagola“ (Ivić, 2005: 460). Međutim, upotreba tog složenog kondicionala smatra se

nepravilnom u srpskom jeziku. Njegovu prisutnost u rečenici opravdava jedino vremenska pripadnost modalne radnje iskazane njime, odnosno činjenica da izriče mogućnost prošle radnje koja se dogodila prije neke druge prošle radnje. Ipak, iz konteksta se može naslutiti vremenska pripadnost i zato je upotreba složenog potencijala nepotrebna. Isto tako, uvođenje složenog potencijala u živu upotrebu „dovelo bi do svojevrsne asimetrije između glagolskog i imenskog predikata tvorenog kondicionalnim oblikom, jer nije moguće ostvariti složeni oblik kondicionala u predikatima s imenskom rječju u ulozi predikatnog leksičkog imena“ (Ivić, 2005: 461). To potvrđuje i sljedeći primjer:

Da sam ga upitao za ovog čovjeka, sigurno *bi bio ljut*.

Navedeni argument protiv upotrebe kondicionala II. suvremene hrvatske gramatike ne navode, ali pokazalo se i iz upotrebe u suvremenom jeziku da primjeri imenskog predikata s kondicionalom II. ne postoje, kao što ne postoji u upotrebi ni kondicional II. u trpnom obliku – ni u primjerima gramatika (osim u gramatici Silića i Pranjkovića), ni u primjerima iz uporabljenog jezika. Ipak, pokazalo se kako se, unatoč argumentu o vremenskoj pripadnosti, kondicional II. u nekim situacijama ne može zamijeniti nekim drugim glagolskim oblikom jer bi u tom slučaju došlo do promjene značenja rečenice.

Zaključak

Usporedivši suvremene gramatike i njihove tvrdnje o kondicionalu II., može se zaključiti kako sve na isti način opisuju njegovu tvorbu (neke čak i samo tvorbu), ali ne i značenje i upotrebu kondicionala II. Dok većina gramatika izostavlja kondicional II. iz trpnih glagolskih oblika, jer nema podataka iz upotrebe o takvoj pojavi, gramatika Silića i Pranjkovića čini izuzetak. Većina ih savjetuje pravilnu upotrebu kondicionala u razgovornom jeziku, što ipak navodi na zaključak kako je, unatoč tomu što se većinom ne upotrebljava u razgovornom jeziku, kondicional II. raširen u suvremenom jeziku, književnim i novinskim djelima. Upotreba u gramatikama kaže da se kondicional II. pronalazi većinom u nestvarnim pogodbenim rečenicama s veznikom da, dok su primjeri upotrebe u stvarnom jeziku pokazali da tomu ne mora uvijek biti tako. Također, kondicional II. u primjerima konkretnog ostvaraja širi svoja značenja i ne znači samo pogodbu, mogućnost i želju u prošlosti.

Primjeri kondicionala u suvremenom jeziku odnosili su se na pojedina značenja kondicionala II., što ide u prilog tvrdnji da je kondicional II. raširen u djelima hrvatske književnosti, da je često nezamjenjiv kondicionalom I. te

da njegova prisutnost u novijim djelima nije pitanje arhaičnosti stila, već pitanje pravilne upotrebe glagolskih načina.

Izvor

Hrvatski jezični korpus (<http://riznica.ihjj.hr/>)

Literatura

- Babić, S., Brozović, D., Škarić, I., Težak, S., 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M., 2005. *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga
- Ham, S., 2007. *Školska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga
- Ivić, M., 2005. *Sintaksa suvremenoga srpskog jezika*, Beograd
- Katičić, R., 2002. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Nakladni zavod Globus
- Raguž, D., 1997. *Praktična hrvatska gramatika*, Zagreb: Medicinska naklada
- Silić, J., Pranjković, I., 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga
- Težak, S., Babić, S., 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga